

Razvoj glazbenog života u Slavonskoj Požegi od najranijeg vremena do osnivanja HPD „Vijenac”

Lovro Županović, Zagreb

(Nastavak)

III.

Od oslobođenja od Turaka do kraja XVIII. stoljeća

1. Nakon konačnog oslobođenja od Turaka (1691.) za Slavonsku Požegu i njezinu okolicu nastaje razdoblje intenzivnog uspona, danas između ostaloga vidljivo brojnim ostvarenjima s područja umjetnosti posebno one likovnog karaktera. I dok su ta kao i ona književna dosad iscrpno proučena i u cijelosti valorizirana, glazbena su — valjda zbog dosadašnje malobrojnosti, parcijalnosti i samo faktografskog registriranja — ostala potpuno po strani. Razmatranje tih s dosad neprakticiranog stajališta te iznošenje novih do danas nepoznatih pokazat će, međutim, kako situacija — na našu sreću — nije nimalo drukčija i na ovom području i kako su sve tri tada vodeće umjetnosti — istodobno s razvojem grada — u njemu i za nj ostvarivale sve veći rast svog očitovanja. U tome se očitovanju na glazbenom području dogodilo, međutim, nešto novo: iako su sada tri glazbena ishodišta grada još uvijek sakralne građevine, iz jednoga od njih su — po uzoru na jednaku glazbenu praksu u Evropi — postupno sve intenzivnije stali odjekivati zvuci svjetovne glazbene izričajnosti i načina muziciranja. Što je to značilo za sam grad osobito što se tiče njegova ponovnog inkorporiranja u evropsku glazbenu zajednicu nakon stopedesetgodišnjeg prisilnog izbjivanja iz nje, vidjet će se u nastavku ovog izlaganja.

2. a) Prvo ishodište glazbenog života su tada franjevački samostani u gradu i u Velikoj. Mora da su — u okviru svojih staleških pravila — bili bogato opskrbljeni odgovarajućim glazbenim knjigama, kad nam ih je danas u knjižnici požeškog samostana sačuvano 9 u potpunosti, a 2 samo naslovom. Evo najprije najosnovnijih podataka o njima, i to kronološkim redom:

a) *Ordo agendorum et cantandorum in actibus processionalibus*, Beč 1702. — sign. H. e. 23, sačuvano;

b) *Delirii d'amor Divino* Giov. Batt. Brevija, Venecija 1706. — sign. IV, H. b. 21, sačuvano;

c) *Breve metodo per fondatamente e con facilità apprendere il canto fermo diviso in tre libri* Fabrizzija Tettamanzija, Milano 1706. — sign. I. c. 26, sačuvano;

d) *L'armonico pratico al cimbalo* Francesca Gasparinija, Venecija 1715. — sign. I. b. 15, sačuvano;

e) *Series Missarum In hoc libro contentarum*, 1719., rkp. knjiga — sign. C. a. 25, sačuvano;

f) *Incipiunt MISSAE contra puncto tam de Vivis quam pro Defunctis quae descripsit Fr. Philippus a Capusuar* [...], 1720., rkp. knjiga — sign. G. b. 18, sačuvano;

g) *Missale Romanum*, Venetiis 1725. — sign. H. b. 33, sačuvano;

h) *Processionale et antiphonale Romano-Franciscanum de tempore et sanctis concinatum* [...], 1747., — sign. B. e. 16, sačuvano;

i) *Chorus seu Missae chorales pro Co[n]ven[tu Sancti Spiritus Possegae, Anno Jubilei 1751*, rukopis — sign. D. a. 4, izgubljeno;

j) *Rituale Romanum Pauli V P. M. jussu editum* [...], 1775. — sign. G. f. 76, sačuvano;

k) *Antiphonarium Romanum de tempore et Sanctis ad normam Breviarum ex Decreto S. S. Concilii Tridentini restituti B. Pii V P. M. jussu editi, Clementis VIII et Urbani VIII auctoritate recogniti*, Venecija 17.. (nedostaju zadnja dva broja) — sign. D. a. 5, izgubljeno.^{5a}

Od nabrojanih knjiga prva te one pod g), h), j), i) k) su obrednog a treća i četvrta knjiga pedagoškog karaktera, dok knjige pod b), e) i f) sadrže skladbe sakralne tematike većinom anonimnih skladatelja. Možda je takva bila i rukopisna knjiga pod i) (*Chorus seu Missae chorales*...) što je izgubljena, ali nije isključeno da se sastojala samo od misa gregorijanske (koralne) izričajnosti.

Knjige obrednog karaktera s gregorijanskim melodijama za našu su temu sada od sekundarne važnosti; one, međutim, s pedagoškom namjenom a posebice one sa skladbama od velikog su značaja i zato će se o njima prozboriti nešto više.

b) *Breve metodo per fondatamente e con facilità apprendere il canto fermo diviso in tre libri* bio je teoretski udžbenik za svladavanje gregori-

^{5a} Ovom popisu prema M. Ratkoviću, a na temelju zapisa J. Jakošića, valjalo bi dodati i danas izgubljeni rukopis požeškog franjevca Josipa Paviševića *Doctrina cantus figuralis* [...] *ad cantum figuralem ex fundamento inventutem introducenti lingua illyrica* (1770.) koji bi, kako drži Ratković, mogao biti prvi takve vrste iz pera našeg čovjeka u Slavoniji. (Na danom podatku autor ovog teksta zahvaljuje prof. dr. M. Ratkoviću.) — Prema navodu L. Sabana i Z. Blažekovića u radu citiranom u bilj. 6 ovog teksta, Paviševićovo djelo tiskano je u Osijeku 1770. god. na hrvatskom jeziku. Vidi bilj. 27 na str. 73—74 Saban-Blažekovićeve rada.

janskog korala. Prvi put objavljen još god. 1686⁶, on je u ovu sredinu dospio u drugom izdanju. Njegov autor ostvario ga je na tada uobičajeni način, što znači da je svatko tko ga je savjesno proučio mogao za ono vrijeme temeljito ovladati tom glazbenom disciplinom.^{6a}

L'armonico pratico al cimbalo [cembalo] nije bila škola za svladavanje tehnike sviranja na tom glazbalu već edicija s nizom praktičnih uputa za stjecanje vještine u harmonijskom dopunjavanju tzv. *bassa continua*, iznesenih u 12 poglavlja uz mnogo odgovarajućih primjera.⁷

Oba udžbenika dokazuju kako se u samostanima u Velikoj i u Požegi posvećivalo dovoljno pažnje i teoretskom i praktičnom svladavanju tih tada važnih glazbenih disciplina, što je nedvojbeno bio rezultat odluke franjevačkog kapitula u Velikoj god. 1707. da »se u požeškom samostanu osnuje tečaj za unapređivanje glazbene kulture («confraternitas chordigerorum»⁸).

c) Tiskane odnosno rukopisne knjige sa skladbama možemo, s obzirom na sadržajnu stranu i primijenjenu skladateljsku tehniku, podijeliti na dvije vrste. Prvoj pripada Brevijevo djelo, a drugoj one dvije rukopisne knjige.

Brevijevo djelo, kako se navodi u opisu naslova, sastoji se od 10 duhovnih kantata na talijanskom jeziku za solo-glas (sopran ili tenor, 6 skladbi; kontraalt, 4 skladbe) uz pratnju *bassa continua*, s dodatkom od 2 istorodne skladbe za jednake glasove iz pera dvojice anonimnih skladatelja. O samom Breviju danas se zna onoliko koliko je navedeno uz njegovo ime, tj. da je bio »Maestro di cappella nell'Insigne Basilica di S. Francesco e di Carmine in Milano«, da mu je to prva knjiga petog opusa (»libro I, opera 5«) i da je djelo objavljeno po drugi put. Iz skladbi, pisanih u duhu jednakih ostvarenja A. Stradelle (1644.—1682.) i još više A. Scarlattija (1660.—1725.), progovaraju inače sve značajke barokne epohe koja je — neka bude dodano — uz operu i oratorij stvorila još i oblik solističke komorne (duhovne i svjetovne) kantate upravo kao protutežu spomenutim opsežnim glazbeno-scenskim formama.

⁶ Na naslovnoj stranici 1. izdanja stoji 1636. godina, ali je ona prema napomeni u leksikonu RISM-a pogrešna: treba biti 1686. (F. Tettamanzi bio je franjevac i prema Eitneru IX, 386, rođen je oko 1650. god.) — Usp. L. Šaban i Z. Blažeković, *Izvjestaj o dvogodišnjem sređivanju triju glazbenih zbirki u Osijeku i o pregledu glazbenih rukopisa u franjevačkim samostanima u Slavoniji i Srijemu*, *Arti musices* sv. 11, br. 1, 1980, bilj. 31^a na str. 85.

^{6a} Da se zaista radi o udžbeniku namijenjenom svladavanju tom (gregorijanskom) tematikom, svjedoče autorovi sažeti opisi dijelova (»libri«): *I libro: si pongono brevemente le Regole del medesimo Canto con il metodo di praticarle. Il libro: il modo di Cantare l'Hore Canoniche. III libro: si pone l'Officio in Canto di tutta la Settimana Santa.*

⁷ U razdoblju glazbenog baroka pratnja na orguljama ili cembalu zapisivala se, naime, samo najdubljom dionicom s brojkama (tzv. »šifraža«) koju je valjalo harmonijski dopuniti.

⁸ Navod je preuzet iz već citirane knjige J. Buturca (*Crkveno-kulturna povijest...*), 118. Autor ovog teksta, međutim, smatra da se vjerojatnije moglo raditi o osnivanju svojevrsnog stručnog društva koje je dobilo zadatak da se brine o unapređivanju glazbene kulture u samostanu a time i o muziciranju u njegovoj crkvi.

Danas je nemoguće zaključiti je li neka od 12 kantata iz Brevijeve zbirke bila u požeškoj sredini i izvođena. Bez obzira na to, ostaje činjenica da je jedan oblik tada u Evropi aktualnog načina muziciranja bio na svoj način prisutan i u ovom kraju.⁹

Za razliku od tada suvremene glazbene izričajnosti prikazanih kantata, skladbe u dvjema rukopisnim knjigama rađene su u duhu tradicije starijeg datuma. Usprkos tome one su, po mišljenju autora ovog teksta, od ne manje važnosti za ovu sredinu.

Prva se knjiga sastoji od 59 nepaginiranih listova (vjerojatno 60, jer se čini da jedan nedostaje), a sadrži 11 skladanih misa i 4 zasebne skladbe (zapravo tri, budući da je tekst jedne od njih skladan dva puta). Sve su jednoglasne i bez pratnje, a note su pisane na sistemu od 5 crta u C ključu. Na prvoj stranici prvog lista, ukrašenoj bojama, nalijepljena je slika sv. Antuna s datumom 15. studenoga (9^{bris}) 1719., a na drugoj je naslov *Series Missarum In hoc libro contentarum*. Tekstovi misa nisu skladani u cijelosti nego na tada uobičajeni način, tj. skladan je svaki drugi stih a onaj između dva skladana prepušten je recitiranju (puka). U pet slučajeva ispušten je stavak *Benedictus*. Naslovi zasebnih skladbi su *Veni Jesu, veni amor, Salve Regina* i *Alma Redemptoris Mater* (taj tekst skladan je dva puta).

Druga je knjiga neusporedivo opsežnija: sastoji se od 156 također nepaginiranih listova, od kojih je jedan prazan a jedan otrgnut. Sadrži (redom javljanja) 5 dvoglasnih misa i 3 rekvijema, zatim — s najavom *Incipiunt Antiphonae et cantilena alia res contrapuncto* [...] — 6 dvoglasnih i 27 jednoglasnih takvih skladbi, pa 2 *Tužaljke proroka Jeremije* i 1 (također jednoglasni) *Magnificat* te konačno 6 jednoglasnih misa. Ukupno je to, što jednoglasnih što dvoglasnih, 11 misa, 3 rekvijema i 36 skladbi drukčije liturgijske namjene, sve bez pratnje orgulja. Note su pisane na sistemu od 5 crta u C i u F ključu, a radi li se o dvoglasnim skladbama onda je dionica 1. glasa pisana na desnoj a dionica 2. glasa na lijevoj strani. Tekst u misama skladan je na isti način kao i u prvoj knjizi, što znači da je u nekima — osim svega — još i ispušten stavak *Benedictus* odnosno i *Sanctus*. Međutim, u petoj dvoglasnoj misi u g-molu ispuštena su sva tri zadnja stavka (*Sanctus, Benedictus* i *Agnus Dei*), a u drugom rekvijemu stavci *Sanctus* i *Benedictus*. Posebna zanimljivost ove knjige je u tome što je u dva slučaja korišten i hrvatski tekst: u trećem rekvijemu za sekvencu *Dies irae* (*Dan od gniva*) i u skladbi *Salve Regina* (*Spasi* [!] *Kraljice*). Hrvatski tekstovi nisu podmetani ispod latinskih nego su imenovane skladbe ispisane ponovno.

Na prvoj stranici tog po raznolikosti građe dvodijelnog a po njezinu navođenju zapravo trodijelnog rukopisa (mise — ostale skladbe — mise) stoji — vidjeli smo — napisano: *Incipiunt MISSAE*

⁹ Primjerak ima rukopisni dodatak »Con[ven]tus S. Augⁿⁱ Vellica«.

contra puncto tam de Visis quam pro Defunctis quae descripsit Fr. Philippus a Capusuar in Co[n]ven[tu] Velicensi S. Aug[ustini] Anno a partu Virgineo 1720 die 7 mensis X^{bris}.

d) Ova druga knjiga, za razliku od prve ne samo određenija što se tiče skriptora i mjesta nastajanja nego i neusporedivo ljepše pisana, sama za sebe ali i zajedno s prvom ističe nekoliko činjenica. Obje zajedno, a tako ih s obzirom na njihovu sadržajnu i glazbenu komponentu valja razmatrati, nameću — međutim — i stanovita pitanja na koja vrijedi potražiti odgovor.

Pogledajmo najprije činjenice.

Prva je da se u oba slučaja radi o skladbama stvorenim na temelju poznavanja pravila tvorbe glazbenog djela. Domet tog poznavanja ne čini se, međutim, suviše velik, a ni melodijska invencija ne odaje značajniju stvaralačku inspiraciju. Češće korištenje gregorijanskih (koralnih) napjeva kao i izradba drugog glasa u dvoglasnim skladbama na suviše jednostavan i tada već preživjeli način govore u prilog raniji tvrdnji da primijenjena skladateljska tehnika izvire iz glazbene tradicije starijeg datuma.

Druga je činjenica da sve te skladbe nisu teške za izvođenje, što znači da su rađene s praktičnom namjenom. One se, znači, mogu shvatiti i kao rezultat unaprijed odabranog postupka sa ciljem stvaranja što upotrebljivije glazbene literature.

Treća je činjenica da su se u veličkom samostanu njegovala glazbena nastojanja, tematski jednaka i vremenski istodobna ne samo s onima u istim ustanovama Slavonije¹⁰ i Baranje¹¹ nego i u Sinju,¹² Varaždinu,¹³ u Bosni (Fojnica),¹⁴ a na svoj način i u Zadru ali u prethodnom stoljeću.¹⁵ To svjedoči o čvrstoj glazbenoj povezanosti istorodnog crkvenog reda na većem teritoriju, iznikloj iz sasvim jasne koncepcije da se vlastitim snagama postupno stvara odgovarajuća umjetnička glazbena literatura, primjerena — međutim — prilikama i psihološko-perceptivnim mogućnostima naroda dotične sredine. U tom svjetlu ranije istaknute manjkavosti skladbi iz naših dviju knjiga — prisutne i u zbornicima iz navedenih lokacija — kao da gube pejorativno značenje dobivajući ono možda i svjesnog kreativnog postupka dotičnih glazbenika.

Pitanja što se nameću odnose se na autora (ili autore) skladbi iz tih dviju knjiga, na ublikaciju prve knjige, na njezina skriptora, na opravdanost njezina povezivanja s drugom knjigom i na eventualno postojanje orguljske pratnje.

¹⁰ O tome svjedoče, na primjer, tematski jednaki i vremenski istodobni *Kantual* te *Organum* [...] iz franjevačkog samostana u Đakovu, koji se danas čuvaju u (istoj ustanovi u) Slavskom Brodu. — Uspor. L. Lukić, *Rukopisni kantual franjevačkog samostana u Slavskom Brodu*, »Sv. Cecilija« XXXI., 1937., sv. 4, 123 (s napomenom F. Dugana) te P. Cvekan, *Dva glazbena rukopisa iz Franjevačkog samostana u Đakovu*, »Sv. Cecilija« XLVII., 1977., br. 3, 75.

¹¹ Radi se o zborniku *Chorus seu Missae chorales pro Conventu S. Joannis Capistrani Illokini. Anno Jubilei 1750.* — Uspor. S. Golenić, *Musicalia iz knjižnice franjevačkog samostana u Iloku*, »Sv. Cecilija« XLVI., 1976., br. 1, 11—12.

¹² Fra Petar Knežević (1701.—1768.), dva zbornika. — Uspor. I. Ocvirk *O. Petar Knežević i dva kantuala franjevačkog samostana u Sinju*, »Sv. Cecilija« XVII., 1923., sv. 2, 111—114.

Pitanje autora (ili autorâ) skladbi u drugoj knjizi i nije nerješivo. Pođe li se, naime, kako od današnje tako još više od nekadašnje prakse da se i za skladatelja govori (i govori) da je »napisao« (tj. stvorio) neku skladbu, onda u formulaciji »descripsit Fr. Philippus a Capusuar« možemo nazrijeti autora bar nekih ako ne i svih skladbi iz te knjige. Budući da se takvo rješenje uzima kao moguće i u nekim drugim jednakim slučajevima, primjerice upravo u onom dvaju zbornika iz Sinja koja »scrisse un religioso di questa Famiglia« (tj. fr. P. Knežević, pripadnik franjevačkog reda),¹⁶ nema razloga ne primijeniti ga i ovom zgodom. Po njemu bi fra Filip iz Kapošvara bio, recimo, fra P. Knežević ove sredine; drugim riječima: prihvati li se navedeno tumačenje glagola »descripsit«, on bi bio zasad prvi dokumentirano potvrđeni skladatelj koji se u njoj spominje. Od sporednog je značenja što je s njom povezan samo svojim glazbeničkim djelovanjem. Eventualna daljnja ispitivanja, izostala za ovu priliku iz tehničkih razloga, možda će više iznijeti i o njemu i o opsegu te dometu njegova stvaralaštva u rukopisnoj mu knjizi.^{16a}

Što se tiče ubikacije prve knjige, njezina tematska i glazbeno-stilska identičnost s drugom knjigom upućuju da je valja tražiti također u veličkom samostanu. Ako je u njemu god. 1720. napisana knjiga fra Filipa iz Kapošvara (»in Co[n]ven[tu] Velicensi S. Aug[ustini]«), onda joj je prva iz god. 1719. nedvojbeno mogla prethoditi. Na to, uz ostalo, upućuje njezina glazbena komponenta, djelujući ujedno kao prvi dio druge knjige i zajedno s njom tvoreći opsežni zbornik jednostavno pisanih a sadržajno raznolikih i skoro za svaku priliku upotrebljivih skladbi.

Dok je u prethodnim recima sadržan možda prihvatljiv odgovor i na pitanje opravdanosti povezivanja tih dviju knjiga u jedan cjeloviti zbornik, pravu rukopisnu slavonsku *Citharu octochordu* prije Jaićevih *Napiva* [...], dotle o skriptoru prve knjige nije moguće reći ništa određenije. Već i površna grafološka analiza odaje drugu, manje vještu ruku od one u drugoj knjizi. Je li fra Filip iz Kapošvara imao svog neposrednog, iako glazbeno skromnije obrazovanog, prethodnika ili je zbog opsežnosti zamisli podijelio posao s nekim svojim glazbeno manje vještim subratom? Na to pitanje teško da će se dobiti odgovor.¹⁷

Jednako je teško dati određeni odgovor i na pitanje o eventualnom postojanju orguljske pratnje skladbama iz tih dviju knjiga. Nje prema stvarnom stanju (tj. prema danas sačuvanoj građi) nema, što bi značilo da se te (jednoglasne i dvoglas-

¹³ Anonimno pisana tri zbornika s pratnjom orgulja. — Uspor. J. Mantuani, *Dva glazbena rukopisa iz franjevačkog samostana u Varaždinu*, »Sv. Cecilija« XVIII., 1924., sv. 1, 1—5; sv. 2, 33—35; sv. 3, 69—71; K. Kolb, *Cantilenaes chorales pro Conventu Varasdinensi*, »Sv. Cecilija« XXXI., 1937., sv. 2, 52.

¹⁴ Uspor. A. Kristić, *Crkveno-narodni napjevi u Fojnici (I. Pisana djela)*, »Sv. Cecilija« XXVI., 1932., sv. 5, 168—169 (170).

¹⁵ Fra Frane Divnić (1612.—1693.), 11 crkvenih zbornika. — Uspor. A. Matijević, *Glazbenik Frane Divnić i njegovi koralni*, Radovi Instituta JAZU u Zadru, Sv. III., Zagreb 1957., 205—233.

¹⁶ Uspor. J. Andreis, *Povijest hrvatske glazbe*, Zagreb 1974., 143.

^{16a} O fra Filipu iz Kapošvara nešto više vidi u L. Šaban i Z. Blažeković, nav. dj., bilj. 31 na str. 83 gdje se navodi i kao Kapošvarac.

ne) skladbe samo pjevalo. Uzimajući, međutim, u obzir glazbenu praksu onoga vremena (u kojem su se te skladbe izvodile), izrečena misao ne djeluje prihvatljivo. Može se zato smatrati da se pratnja ili improvizirala (u što je teško povjerovati) ili je (u obliku samo basove dionice i sa tzv. šifrazom) bila napisana u posebna dva (?) sveska koji se nisu sačuvali.

Sada je, držimo, jasno zašto je opsežni rukopisni *Velički glazbeni zbornik* u dva dijela — a nema razloga ne zvati ga tako — za ovu sredinu jednako značajan kao i prije opisano Brevijevo djelo. Oba zajedno s onima glazb.-pedagoške naravi vrlo uvjerljivo svjedoče o sasvim ispravnom odnosu franjevacu požeškog kraja prema glazbenoj

umjetnosti i o shvaćanju njezine važnosti naročito u vrijeme njegova obnavljanja nakon turske vladavine.

(Nastavit će se)

¹⁷ Ne krije li se bar dio odgovora na ta pitanja u činjenici da je u veličkom samostanu (»Velikae in Slav.«) 10. 1. 1735. umro fra Franjo Siegler (»R. P. Franciscus Siegler«), »cantu et doctrina celebris«? — Uspor. B. Marić, *Bilješke k crkvenim pučkim pjesmama u Bosni i Hercegovini*, »Sv. Cecilija« XXVII, 1933, sv. 2, 40. (Podatak što ga navodi za Sieglera i za neke druge franjevce Marić je uzeo iz Nekrologa franjevacu, lociranog god. 1933. u franj. samostanu u Kraljevoj Sutjesci.)

BEETHOVENIANA

BOG — VJERA — MORAL — DUSA

»Vlast je moralna snaga onih koji su drugačiji i iznad drugih.«

»On mi je uvijek bio neprijatelj; zato sam mu bio dobar, koliko sam god mogao.«

»Vi ste po okolnostima i rođenju princ — a princeva ima mnogo, na tisuće. A što sam ja, ja sam po samome sebi; Beethoven je samo jedan!«

»Ja sam onaj koji jesam; sve što jest, što je bilo i što će biti; nijedan smrtnik nije odkrio moj veo. On (Bog) je jedini i sam On postoji po sebi samome i samo Njemu sve duguje svoj opstanak.« (Ove je riječi o Bogu, vlastoručno ispisane, imao na svom radnom stolu).

»Bog je duh, jer je nevidljiv, i ne može imati oblik. Ali On je vidljiv u svojim djelima. Možemo zaključiti da je Vječan, Svemoguć, Sveznajući, Svudašnji. On je Prejaki, Slobodan i ne može imati želja. Samo On je Jedini. Od Njega nema većega.«

»Haydn mi je bio učitelj; ali od njega nisam ništa naučio!«

»Bit ću velik; ali ne kao umjetnik, nego kao čovjek — bolji i savršeniji... Moja će umjetnost biti posvećena siromašnima.«

»Svijet bi morao biti riznica umjetnosti i umjetnikâ, koji dijele svoje umijeće i uzimaju tek što im treba za život, a ne da trguju i brinu se za svoj život. Dobri Bože, ponavljam, to je sramota.«

»Da se nije đavo nastanio u moje uši, osjećao bih se sretnikom. A ovako uvučen u društvo gubim svoj mirni način života.«

»Jadni Beethovene, za tebe nema sreće vani; ti moraš stvoriti sve iz tvoje nutrine, i tvoji su prijatelji samo u svijetu idejâ.«

»Spreman sam, kao uvijek, pomoći prijatelje i ove vrijedne časne sestre redovnice. Uvijek ću to biti

do mojega zadnjega daha za čovječanstvo i za ljude koji trpe.«

»Priroda je Božji vrt« — »Samo u slobodnoj prirodi osjećam se lagano.«

»Ja priznajem samo jednu superiornost u čovjeku, onu koja dopušta da se ubroji među poštene. Samo takvi su u mojem srcu.«

»Kršćanske dužnosti ima ga (nećaka Karla) učiti svećenik; jer samo na tom temelju se odgaja čovjek.«

»Sretan sam kao dijete kad hodam uz grmlje, po šumi, travi i kamenju.«

»Senzualni užitak, bez jedinstva duše, jest životinjski i ostatak će trajno životinjski. Nakon njega se ne osjeća ni tračak plemenitoga doživljaja, nego, naprotiv, samo žaljenje i kajanje.«

»Evo, evo, imam te; zapjevajmo pjesmu neumrloga Schillera — 'Odu radosti': Braćo, iznad zvjezdanoga zastora mora stanovati jedan Dobri Otac. Na sunčanim bregovima vjere, a kroz pukotine ljesova, viju se barjaci radosti andeoskih zborova.«

»Oh, zašto sve čovječanstvo nije sjedinjeno u zajednici Spasitelja. Koje li pustoši ovdje na zemlji, i kako li je tužna sudbina koja sva ljudska bića strovaljuje u ruševinu i tamu!«

»Vrati se srcem Spasitelju i u tišini izgrađuj bogatstvo iskustva.« (Židovki Raheli)

»Kraljevi i prinčevi mogu dakako, imenovati ljude, 'učiteljima', 'savjetnicima' i dijeliti im odlikovanja i titule, ali oni ne mogu ljude učiniti velikima i njihove duše neobičnima. Moje je plemstvo (uzviknuo ponosno pokazavši svoja prsa i glavu) ovdje i ovdje!«

»O Bogu i o kontrapunktu — ne razgovaram!«

L. van Beethoven

(Odabrao i preveo Ivan Kokot)